

TA'LIM JARAYONIDA QO'RQUVNI BARTARAF ETISHGA INNOVATSION YONDASHUV

Badritdinova Madina Baxromovna

*Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti,
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'smirlar intellektual rivojlanishiga innovatsion yondashuv orqali ulardagi ijtimoiy qo'rquvni bartaraf etish usullari, o'qitishga texnologik yondoshuvning o'zbek xalq pedagogikasi g'oyalari bilan uyg'unlashtirib o'quv jarayoniga tatbiq etish, kadrlar tayyorlash sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi, zamonaviy ta'lim texnologiyasida innovatsion yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar uchun mo'ljallangan.

Kalit so'zlar: fobiya, innovatsion yondashuv, tafakkur, jarayon, ta'lim, psixologiya, o'smirlik, individual xususiyat.

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К УСТРАНЕНИЮ СТРАХА В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ

Бадритдинова Мадина Бахромовна

*доцент Наманганского государственного педагогического института, доктор
философских наук в области психологии (PhD)*

Аннотация. В данной статье рассмотрены методы преодоления социального страха у подростков посредством инновационного подхода к интеллектуальному развитию, применение технологического подхода к обучению с идеями узбекской народной педагогики в образовательном процессе, качество подготовки кадров в мировом образовании, его особое значение. Место в согласовании со стандартами, подчеркнута важность инновационного подхода в современных образовательных технологиях. Статья предназначена педагогам и психологам.

Ключевые слова: фобия, инновационный подход, мышление, процесс, образование, психология, подростковый возраст, индивидуальная особенность.

INNOVATIVE APPROACH TO ELIMINATING FEAR IN THE EDUCATIONAL PROCESS

Badritdinova Madina Bakhromovna

Associate Professor of Namangan State Pedagogical Institute, Doctor of Philosophy
in Psychology (PhD)

Abstract: In this article, the methods of overcoming social fear in adolescents through an innovative approach to intellectual development, the application of the technological approach to teaching with the ideas of uzbek folk pedagogy in the educational process, the quality of personnel training in world education its special place in coordination with standards, the importance of innovative approach in modern educational technology is highlighted. The article is intended for pedagogues and psychologists.

Key words: phobia, innovative approach, thinking, process, education, psychology, adolescence, individual characteristic.

KIRISH

Bugungi islohotlar davri o'qitishning samarali metodlarini yaratishni, o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi hamkorlikni yanada kengaytirishni, inson shaxsini shakllantirishda ta'lim-tarbiyaning yetakchiligini ta'minlashni, o'quvchilarning yosh va individual xususiyatlari, milliy his-tuyg'ularini e'tiborga olib, ta'limiy-tarbiyaviy tadbirlarni amalga oshirishni taqazo qilmoqda. Yurtboshimiz Sh.Mirziyoyev ta'lim sohasiga ham milliy didaktik nuqtai nazardan yondashib, uni quyidagicha ta'riflagan edilar: "Ta'lim O'zbekiston xalqi ma'naviyatiga yaratuvchanlik faolligini baxsh etadi. O'sib kelayotgan avlodning barcha eng yaxshi imkoniyatlari unda namoyon bo'ladi, kasb-kori, mahorati uzluksiz takomillashadi, katta avlodning dono tajribasi anglab olinadi va yosh avlodga o'tadi" [1; 15-b.]. Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, pedagogik jarayondagi ta'lim va tarbiya samaradorligini oshirish uchun o'qitish sifatini tubdan yangilash, o'qituvchi va o'quvchining hamkorlikdagi munosabatini yo'lga qo'yish, o'zaro sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish va yangicha yondashuvlarni amaliyotga joriy etishimiz zarurdir.

O'quvchilar tomonidan bilimlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirilishi ular tafakkurining tezligi, izchilligi, mazmundorligi, mustaqilligi, chuqurligi va boshqa bir qator xususiyatlariga bog'liqdir. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida o'quvchilarning tafakkurga xos kognitiv uslubini o'rganish va diagnostika qilish muhim ahamiyat kasb etadi, ularni rivojlantirish esa zamonaviy psixologiyaning dolzarb muammolaridan biridir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

O'smirlik davridagi bolalarda ta'lim jarayonida nazariy tafakkur yuqori ahamiyatga ega bo'la boshlaydi. Chunki, bu davrda o'quvchilar atrof-olamdagi bog'lanishlar mazmunini yuqori darajada bilishga harakat qiladilar. Bu davrda

o'smirning bilishga bo'lgan qiziqishida progress sodir bo'lib, ilmiy nazariy bilimlarni egallab olishi tafakkurning rivojlanishiga olib keladi. Buning ta'sirida isbot, dalillar bilan fikrlash qobiliyati rivojlanadi. Unda deduktiv xulosalar chiqarishga qobiliyat paydo bo'la boshlaydi.

O'smirlar tafakkurining rivojlanishini ko'pgina psixolog olimlar turlicha mexanizmlar, manbalar, omillar (faktorlar) bilan bog'lab tushuntiradilar. Masalan, atoqli psixolog P.P.Blonskiy o'smirlarning aqliy rivojlanishini to'g'ridan-to'g'ri maktab o'quv dasturlarining mazmuniga bog'lab talqin qilishga intiladi. Maktabda o'qitiladigan fanlar o'smir uchun o'z taxminlarini yuzaga keltirish yoki tekshirish uchun sharoit bo'lib xizmat qiladi deydi [3; 98-b.].

J.Piajening ta'kidlashicha, "Ijtimoiy hayot uch narsaning ta'siri - til, mazmun, qoidalar asosida shakllantiriladi" [6; 47-b.]. Bu borada o'zlashtirilgan ijtimoiy munosabatlar o'z-o'zidan o'smir tafakkurini yangi imkoniyatlarini yaratadi.

N.S.Leytesning fikricha, tevarak-atrof, borliq, jamiyat, tabiat, mikro va makro muhitdagi narsalar hamda hodisalar o'rtasidagi ichki bog'lanishlar, munosabatlar, o'zaro ta'sirlarni aks ettirish, voqelikni ijodiy tarzda qayta o'zgartirish imkoniyati o'smir tafakkurini rivojlanishi uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi [7; 264-b.].

11-12 yoshdan boshlab o'smirlarda mantiqiy fikrlash rivojlana boshlaydi. O'smirlar bu yoshda kattalar singari keng qamrovli tahlil etishni o'rgana boshlaydilar. Xolodnayaning fikricha, o'smirlar tafakkurning nazariy darajaga qanchalik tez ko'tarila olishi, o'quv materiallarini tez va chuqur egallashi, uning intellektual jihatdan rivojlanishini ham belgilab beradi.

O'smirlik davri yuqori darajadagi intellektual faollik bilan farqlanadi. Bu faollik o'ta qiziquvchanlik hamda atrofdagilarga o'z layoqatlarini namoyish etish, shuningdek, ularda atrofdagilar tomonidan yuqori baho olish ehtiyojining mavjudligi bilan belgilanadi. O'smirning kattalarga beradigan savollari mazmunli, mulohazali va aynan o'sha masala doirasida bo'ladi. Bu yoshdagi bolalar turli-farazlarni keltira oladilar, taxminiy fikr yuritib, tadqiqot o'tkaza oladilar, hamda ma'lum bir masala bo'yicha muqobil variantlarni taqqoslay oladilar. O'smirlarning tafakkuri ko'pincha umumlashtirishga moyil bo'ladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu maqolada o'smirlar intellektual rivojlanishiga innovatsion yondashuv orqali ulardagi ijtimoiy qo'rquvni bartaraf etish usullari, o'qitishga texnologik yondoshuvning o'zbek xalq pedagogikasi g'oyalari bilan uyg'unlashtirib o'quv jarayoniga tatbiq etish, kadrlar tayyorlash sifatini jahon ta'lim standartlariga muvofiqlashtirishda alohida o'rin tutishi, zamonaviy ta'lim texnologiyasida innovatsion yondashuvning ahamiyati yoritilgan. Maqola pedagoglar, psixologlar uchun mo'ljallangan.

TAHLILLAR VA NATIJALAR

D.B.Bogoyavlenskaya o'smirlik davridagi intellektual faollikning uchta darajasi aniqlaydi:

1. Reproduktiv daraja. Yuqori chegarasi - qiziqish, quyi chegarasi - sinalayotgan odamning vazifaga nisbatan sustligi. O'zlashtirilgan holatlar chegarasidan, doirasidan chiqadigan umumiy xulosalarning qariyb yo'qligi.

2. Evristik daraja. Faoliyatni takomillashtirishga intilish paydo bo'ladi, yechimning yangi usullarini qidirishga, topishga nisbatan moyillik (intilish) vujudga keladi.

3. Kreativlik darajasi. Bu intellektual faollikning yuqori darajasi bo'lib, uning yordamida vazifani yo'lga qo'yishdagi tashabbus, umumiy nazariy xulosalar, o'zaro bog'liqliklar, sabab-oqibatlar aniqlanadi [5; 24-b.]

J.Piajening fikricha, o'smir yoshdagi bolalarda intellektning asosiy funksiyalari; uyushqoqlik, tartiblilik rivojlana boshlab, ular intellektning funksional invariantligi deb yuritiladi. Uning fikricha, bu davr konkret operatsiyalar davri bo'lib, predmetlar bilan aloqada ekanligini ta'kidlaydi [4; 36-b.]. Konkret operatsiyalar davri asta-sekinlik bilan formal (rasmiy) operatsiyalar davri bilan o'rin almashina boshlaydi. Intellekt davrining o'zaro o'rin almashishi tafakkur o'sishini bildiradi.

N.A.Menchinskaya maktab o'quvchilarining aqliy taraqqiyot darajasini aniqlash jarayonida ularning mavjud bilimlarni amaliyotda qo'llash darajasini hamda mantiqiy fikr yuritish holatini belgilashga harakat qiladi. Muallif bu asnoda o'zlashtirish sur'atiga, yaqqollik va mavhumlikka, yaqqol va mavhum tafakkurning o'zaro aloqasiga, analitik-sintetik faoliyat bosqichiga alohida ahamiyat beradi. Bunda tadqiqotchi uchun eng muhim mezon o'quvchilar fikrini xususiydan umumiy mulohazaga almashtirish imkoniyati hisoblanadi. Uning fikricha, aqliy taraqqiyot o'z ichiga o'quvchilarning o'qishga nisbatan munosabati, o'qish motivlari, bilishga qiziqish masalalarini qamrab olishi kerak, deb hisoblaydi [8; 74-b.].

E.N.Kabanova-Meller metodi bo'yicha o'quvchilarning tafakkurining rivojlanishi 3ta mezon (o'lchov, parametr) bilan aniqlanadi:

1. Ta'lim jarayonida shakllantiriladigan ko'nikma, malaka va aqliy faoliyat usullarida yangi sharoitga ko'chish muammosining mavjudligi (har xil yo'llari, ko'rinishlari, turlari va hokazo).

2. O'quvchilarda tarkib topgan ko'nikma, malaka va aqliy faoliyat usullaridan shaxsning o'z aqliy faoliyatini o'zi bevosita idora qilishga, boshqarishga o'tishi.

3. Tashqi ta'sir natijasida o'quvchilarning bilishga qiziqishi qay darajada ekanligini aniqlash va boshqalar [9; 89-b.].

XULOSALAR

Yuqoridagi fikrlarga tayangan holda, maxsus ravishda tashkil etilgan ta'lim tizimi natijasida ya'ni, nazariy tafakkurga asoslanib, mazmundor umumlashtirishga suyanib, umumlashgan o'quv usulini shakllantirish orqali o'quvchilarning mavhum fikr yuritish darajasini rivojlantirish mumkin.

Bugungi kunda respublikamizning bozor iqtisodiyoti sharoitiga o'tishi munosabati bilan o'smir yoshdagi o'quvchilarda amaliy tafakkur ham ancha erta rivojlanmoqda. Amaliy tafakkur tizimiga quyidagi aqliy sifatlar: tadbirkorlik, tejamkorlik, hisob-kitoblilik, yuzaga kelgan muammolarni tez yecha olishlik va boshqalar kiradi. Bu sifatlarni bolalarda rivojlantirish nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi. O'smir yoshdagi bolalarda tejamkorlikni rivojlantirish aqlning boshqa sifatlariga nisbatan osonroq kechadi, buni ko'proq, ularning qiziqtiradigan narsalarga mustaqil ravishda hisob-kitob qilib borishda qo'llash orqali amalga oshirish mumkin. O'smirlarda yuzaga kelgan muammolarni tez va operativ holda yechish malakasini shakllantirish birmuncha qiyinroq kechadi. Albatta, bu ularning temperamentiga ham bog'liq boladi. Barcha o'smirlarni tez harakat qilishga o'rgatish mushkul, lekin ularga biror muammo yuzaga kelishi bilan orqaga chekinmay, zudlik bilan uni yechishning umumiy qoidalarini o'rgatib borish mumkin. O'smirlik davrida intellektning yuqori darajada rivojlangan bo'lishi qimmatli va obro'li hisoblanadi. O'smir shaxsidagi va uning bilishga qiziqishidagi o'zgarishlar o'zaro bog'liq bo'ladi. Ixtiyoriy psixik jarayonlarning rivojlanishi o'smirdagi shakllanib kelayotgan shaxs mustaqilligiga tayanadi, o'zining shaxsiy xususiyatlarini anglash va shakllantirish imkoniyatlari esa undagi tafakkurni rivojlanishi bilan belgolanadi.

O'quvchilarning tafakkur uslubiga xos bo'lgan individual xususiyatlarini samarali diagnostika qilishni ta'minlash va ularni rivojlantirish maqsadida pedagoglar, amaliy psixologlar uchun quyidagi tavsiyalarni berish mumkin:

1. Har bir ta'lim muassasasi amaliy psixologlari tomonidan o'quvchilarning bilish jarayonlari, hulq-atvori va o'zaro munosabatlaridagi individual xususiyatlarni diagnostika qilishning psixodiagnostik metodlari bazasini yaratish;
2. O'quv faoliyatiga pedagogik rahbarlik qilish orqali ularning tafakkuriga xos individual xususiyatlarni rivojlantirishga imkoniyat beruvchi vaziyatlarni yaratish;
3. O'quvchilarni mustaqil fikrlashga, kuzatuvchanlikka, atrof-muhitdagi har qanday yangiliklarga qiziqish bilan munosabatda bo'lishga, ijodkorlik va muloqotchanlikka o'rgatib borish;
4. Ta'lim muassasalaridagi o'quv mashg'ulotlari sifatini yaxshilash orqali tafakkur uslubiga xos bo'lgan individual xususiyatlarini rivojlantirishga erishish lozim.
5. Tolerantligi quyi bolalarni o'qitishda ijodkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega, bu qiyin vaziyatga har xil tomondan qarashga yordam beradi. Kognitiv uslublar asosida o'rganishning asosiy rivojlantiruvchi vazifasi - o'quvchilar uslub ko'rinishlarining profilini va darajasini o'zgartirish. Uni hal qilishda o'qituvchi nafaqat «xavf guruhi» o'quvchilari uchun qulay, mojarolarsiz o'quv muhitini yaratibgina qolmay, balki ularning imkoniyatlarini rivojlantirishi, ma'lumotni o'zlashtirish usullari ro'yxatini kengaytirishi, tevarak-atrofga moslashuvini yaxshilashi kerak.

6. Ijtimoiy qo'rquvga moyilli o'qituvchilar muhim detallarni ajratishga qiynalishlarini hisobga olib, ta'lim jarayonida o'rganilayotgan hodisaning muhim, asosiy jihatlarini ajratib ko'rsatish lozim. SHuningdek bunday kognitiv uslubdagi o'quvchilar bilimlarni ko'chirishda qiynchilik his qilishlarini hisobga olib, muammoli-izlanuvchilik metodlarini, reproduktiv ta'lim bilan birga olib borish, mavzuni yanada mustahkamlash uchun ko'proq topshiriqlar berish maqsadga muvofiq.

Bu tavsiyalarga amal qilish jismoniy va aqliy jihatdan yetuk, mustaqil fikrlovchi, barcha xususiyatlariga ko'ra boshqalardan ajralib turuvchi shaxsni tarbiyalash imkonini beradi. Taqdim etilgan ilmiy-uslubiy tavsiyalar ijtimoiy faol, yuqori intellektual salohiyatga ega yoshlarni tarbiyalash uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Бадритдинова, М. (2019). КОГНИТИВ УСЛУБ БИЛАН БОҒЛИҚ МЕТАУСЛУБЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. Илмий ахборотнома.
2. Бадритдинова, М. (2019). КОГНИТИВ УСЛУБ БИЛАН БОҒЛИҚ МЕТАУСЛУБЛАРНИНГ РИВОЖЛАНИШИ. Илмий ахборотнома.
3. Бадритдинова, М. Б. (2020). Различия между базовой, дидактической и когнитивными структурами личности. *Oriental Art and Culture*, (II), 158-161.
4. Бадритдинова, М. (2015). ТАЛАБАЛАР ИНТЕЛЛЕКТУАЛ ФАОЛИЯТИНИ ЎРГАНИШГА НИСБАТАН СИСТЕМАЛИ ЁНДАШУВ. Илмий ахборотнома.
5. Turg'unboyeva, A., Badritdinova, M., G'aniyeva, N., & Qayumov, B. (2021, May). DESCRIPTION OF THE METHODS OF DIAGNOSING THE COGNITIVE STYLE OF PUPILS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. In *E-Conference Globe* (pp. 306-308).
6. Badritdinova, M. B. (2019). THE DEVELOPMENT OF METAMETHODS ASSOCIATED WITH COGNITIVE METHODS. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, 1(6), 483-489.
7. Badritdinova, M., Mo'Minova, D., & G'Aniyeva, N. (2021). KICHIK MAKTAB YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR RIVOJLANISHING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 1(Special issue), 433-436.
8. Badriddinova, M. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR DIQQATINI BARQARORLASHTIRISH USUL VA VOSITALARI. TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: NAZARIYA VA AMALIYOT mavzusidagi Respublika II-ilmiy-amaliy konfensiya maqolalari to'plami.
9. Badritdinova, M. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TAFAKKUR USLUBINI RIVOJLANTIRISHNING PSIXOLOGIK

MEXANIZMLARI. TA'LIM TIZIMIDA PSIXOLOGIK XIZMATNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI: NAZARIYA VA AMALIYOT mavzusidagi Respublika II-ilmiy-amaliy konfensiya maqolalari to'plami.

10. Badritdinova, M. B., & Rustamova, T. N. (2021). PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF DEVELOPMENT OF THINKING IN STUDENTS IN THE EDUCATIONAL PROCESS. *Science and Education*, 2(2), 331-337.
11. Badritdinova, M. (2015). TA'LIM JARAYONIDA IDROKGA XOS KOGNITIV USLUB SHAKLLANISHINING PSIXOLOGIK MEXANIZMLARI. *Ilmiy axborotnoma*.
12. MadinaBaxromovna, B., & Gulsanam, K. (2022). XOMILADORLIKNI REJALASHTIRISHDA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIK. *Scientific Impulse*, 1(5), 1867-1873.